

ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΣΕΛΙΔΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ MICHEL DÉON

Κατά τη δεκαετία του 1960, εποχή κατά την οποία η Γαλλία «φυλάκιζε, τουφέκιζε, εξόριζε όλα όσα εναντιώνονταν και εξεγείρονταν»¹ εναντίον της, ο Michel Déon εγκαταστάθηκε στη νησιώτικη Ελλάδα μετά από πολυετή εργασία στο εξωτερικό: Ελβετία, Ιταλία, Ισπανία, Μ. Βρετάνια, Ηνωμένες Πολιτείες. Ήρθε στην Ελλάδα για να βρει τον κατάλληλο χώρο και ατμόσφαιρα για να συνεχίσει το συγγραφικό του έργο. Γνώρισε το νησί των Σπετσών σε μία εποχή κατά την οποία ο μαζικός τουρισμός δεν είχε αλλοτριώσει την αυθεντικότητα του και με αφετηρία το νησί αυτό γνώρισε πολύ καλά ολόκληρη την Ελλάδα.

Η αγάπη των νησιών η «νησομονία» του θα μπορούσε να ισχυρισθεί κάποιος ότι προερχόταν από την ανασφάλεια του. Δεν ήθελε να συνδέεται με τη στεριά παρά μόνο με τα πλοία που έφερναν γράμματα και φιλικά πρόσωπα.

Δεν κινδύνευσε να καταντήσει «φαροφύλακας» ούτε «στυλίστης» η οικονομική του, όπως φαίνεται, ευμάρεια του προσέφερε τα απαιτούμενα για να στοχάζεται, χωρίς την αβεβαιότητα για τα προς το ζείν.

Θεωρούσε τα ελληνικά νησιά ως ένα «ιδανικό σημείο»² για να περιφρονεί τους κατακτητές, για να αψηφά τις καταιγίδες το κρύο, τη ζέστη, τις επιβουλές. Μακριά από την κακία του κόσμου, επικέντρωσε την προσοχή του στους Σπετσιώτες, στους Έλληνες, στην Ελλάδα στην οποία τα κείμενα του προσφέρονται ως πολύτιμα ντοκουμέντα μεγάλης λογοτεχνικής και εθνογραφικής αξίας.

Το συνολικό έργο το οποίο καταγράφει, τον καταξιώνει στο γαλλικό και διεθνές στερέωμα ως πολυτάλαντο συγγραφέα. Οι Σπέτσες και η Ελλάδα νησιωτική και ηπειρωτική τον ενεθάρρυναν, τον ενέπνεαν για να αντιπαλεύει «σε μία

1. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, εκδόσεις ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΗ, σ. 461, 2000, Μετάφραση Ανδρέα Μ. ΒΑΧΔΙΩΤΗ.

Ο συγγραφέας υπονοεί την μεταπολεμική εποχή (1944-45) και τη δεκαετία του 1960 όταν η Γαλλία αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Αλγερία.

2. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 434, εκδόσεις ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΗ, 2000.

καταπίεση τόσο ανέκφραστη όσο και ανεξήγητη, ένα φόβο που ανέβαινε από τα βάθη των εποχών»³

Με έμβλημα του τους στίχους του Pierre Reverdy «κι επειδή διάλεξα να τραβήξω προς τη ζωή και όχι προς το θρόλο δεν απογοητεύτηκα μα γοητεύτηκα» μοιράστηκε μήνες ολόκληρους, χρόνια ολόκληρα τις ημέρες του με τους νησιώτες, απλούς γεωργούς, κτίστες, κουρείς, αχθοφόρους των λιμανιών, παντοπώλεις, εστιατόρες κηπουρούς αγωγιάτες με τα ταπεινά κοσμικά σαλόνια των Σπετσών της δεκαετίας του '60, εποχή κατά την οποία η πολύ φτωχή τότε Ελλάδα επεδίωκε να επιβιώσει μετά τον 2ον παγκόσμιο πόλεμο, τη Γερμανική κατοχή και τα θλιβερά γεγονότα του εμφυλίου τα οποία ακολούθησαν.

Ο Michel Déon ανακάλυπτε την αιώνια Ελλάδα μέσα από τον καθημερινό μόχθο των ανθρώπων και τη μελέτη σχετικών βιβλίων. Ενθάρρυνε τους εργατικούς, θλίβονταν για τους ανέμελους και τους οκνούς και επεδίωκε να κατανοήσει τους μηχανισμούς ή τις αξίες του Ελληνικού λαού, ο οποίος κατάφερε να επιβιώσει μέσα στους αιώνες.

Αναφορικά με τις αναγνώσεις του Michel Déon θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι το βιβλίο του Henry Miller με τίτλο : *Ο ΚΟΛΟΣΣΟΣ ΤΟΥ ΜΑΡΟΥΣΙΟΥ* το οποίο εκδόθηκε το 1940-41 και το οποίο συνιστά έναν ύμνο για την αρχαία Ελλάδα και την επιβίωση της ανά τους αιώνες, είναι το βασικό βιβλίο το οποίο ενδεχομένως τον ενέπνευσε, ώστε να ασχοληθεί με την Ελληνική πραγματικότητα.

Για το συγκεκριμένο μυθιστόρημα του Henry Miller ο γάλλος συγγραφέας και φίλος του Déon Jacques Chardonne δήλωσε στις 23 Απριλίου 1960 όταν ήρθε προσκεκλημένος στις Σπέτσες: «Θα έπρεπε να μου είχες γνωρίσει αυτό το βιβλίο πριν έρθω στην Ελλάδα. Θα είχα μια προκαταρκτική άποψη για τον Κατσίμπαλη τον οποίον εφεύρε ο Miller όπως και τα υπόλοιπα. Είναι ένα ενδιαφέρον βιβλίο με υπέροχα κομμάτια. Αυτός ο αστραποβόλος κομπορήμονας δεν είναι του τύπου μου, αλλά με διασκεδάζει. Θαυμαστός όταν επινοεί...»⁴

Στην Ελλάδα ο Michel Déon και η σύζυγος του έγιναν «πιο Έλληνες από τους Έλληνες»⁵.

Ο Γιώργος Κατσίμπαλης, ο κολοσσός του Μαρουσίου, και μαϊκήνας της μεταπολεμικής Ελλάδας ίσως συνέβαλε ώστε ο Déon ν' αγαπήσει τους πνευματικούς θησαυρούς της Ελλάδας με τους οποίους πλούτισε τις διηγήσεις του.

Η παρούσα εργασία έχει σκοπό να καταδείξει κείμενα συγγραφέων και ποιητών τους οποίους ο Déon μελετούσε στην Ελλάδα και να επισημάνει τις δια-

3. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 462-463, εκδόσεις ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΗ, 2000.

4. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 158, εκδόσεις ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΗ, 2000.

5. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 136, εκδόσεις ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΗ, 2000.

κειμενικές αναφορές στους δημιουργούς αυτούς οι οποίοι εμπλουτίζουν τις δικές του αφηγήσεις στις *Σελίδες* του για την *Ελλάδα*.

Το έργο αυτό των 500 και πλέον σελίδων έχει εν πολλοίς ημερολογιακό χαρακτήρα.

Πρόκειται για διηγήσεις μακροσκελείς, αλλά με συγκεκριμένα σχόλια τα οποία επικεντρώνονται στα ήθη και τα έθιμα, τις συνήθειες και τους χαρακτήρες της καθημερινής ζωής των Ελλήνων. Η έναρξη του χρονικού της αναπαράστασης της Ελληνικής πραγματικότητας τοποθετείται την 1η Ιανουαρίου 1960 και οι βιωματικές εμπειρίες αποδίδονται εν είδει ημερολογίου σε πρωτοπρόσωπη γραφή. Παραθέτουμε το εξής απόσπασμα.

«Οι καμπάνες του Αγίου Νικολάου, γιόρτασαν σήμερα το πρωϊ μέσα σ' ένα χαρούμενο πανδαιμόνιο τον Άγιο Βασίλη.

Όταν οι περισσότεροι άτακτες καταλάγιασαν, ο αέρας έφερνε για μία ακόμα ώρα τη διατονική μακρόσυρτη νότα της πιο βαριάς. Ανοίγοντας τα παντζούρια ξαναβρήκα τα πάντα χρυσαφιά κάτω από το χειμωνιάτικο ήλιο: την Ύδρα στ' ανοιχτά μέσα σε ένα φωτοστέφανο από γκριζα αχλή που γλύκαινε τις υπερβολικά σκληρές γωνιές αυτού του αραγμένου μέσα στη θάλασσα βράχου, τα άλλα νησιά συγκεντρωμένα στο κυκλικό τόξο που μας προστατεύει από τους ανατολικούς ανέμους, την ακτή της Πελοποννήσου, λιανή γλώσσα κίτρινης γης στεφανωμένη με πεύκα και τελικά αυτό το κομμάτι των Σπετσών που ελέγχει το βλέμμα μου εδώ και δεκαπέντε ημέρες: τ' ασπρισμένα σπίτια, τις ελιές και τα κυπαρίσσια του κήπου γύρω από το μοναστήρι, και το καμπαναριό του που την ημέρα υψώνει ψηλά στον ουρανό τον μαρμαρένιο σταυρό του.

Μόνο το βράδυ ανεβαίνει προς τη βεράντα η φρέσκια μυρωδιά της φορτωμένης από καρπό λεμονιάς. Την ημέρα το νησί μοσχοβολάει θυμάρι και μέντα. Να έλεγα, επίσης, ότι μοσχοβολάει σιωπή; Οι σπάνιοι θόρυβοι που διαπερνούν την ημέρα, χάνονται στον ουρανό και στη θάλασσα. Το ασθματικό ταφ-ταφ της μηχανής ενός γαϊδουριού δίπλα στο σπίτι, ή η περιέργη φωνή που σου φέρνει ένα σφίξιμο στην καρδιά μιας μικρούλας οκτώ με εννέα ετών που περνά τραγουδώντας.

Φωνή λαρυγγική με αραβικούς τονισμούς μα πολύ λιγότερο μονότονο ρυθμό. Ελληνική φωνή, που το ποιόν της δεν υπάρχει αλλού πουθενά στον κόσμο. Άμα την ακούς για πολύ, κάτι ξεσχίζεται μέσα σου: αυτό το παράπονο που έχει γεννηθεί από πέντε αιώνων καταπίεση».⁶

Στο κείμενο με ημερομηνία 3 Ιανουαρίου ο Michel Déon καταγράφει τις καιρικές συνθήκες ραγδαίες μπόρες που θα πρέπει να θεωρούνται ευλογία για τον

6. M. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 17 – 18, εκδόσεις XATZHNΙΚΟΛΗ, 2000.

κήπο και για τη στέρνα, για τη θάλασσα που μπουκάρει πάνω στον παραλιακό δρόμο και για μια μέρα, κατάλληλη για τζάκι και διάβασμα κοντά στη φωτιά.

Ο συγγραφέας αναφέρεται επίσης στις αναγνώσεις του καθώς ξαναδιαβάζει το *Ελευθερία ή Θάνατος*, το *Χριστός Ξανασταυρώνεται* και τον *Αλέξη Ζορμπά* τρία μυθιστορήματα του Νίκου Καζαντζάκη τα οποία θεωρεί «γίγαντες» της λογοτεχνικής παραγωγής. Παρατηρώντας τους κατοίκους του νησιού και τους άλλους Έλληνες προσπαθεί να ανακαλύψει πρόσωπα και χαρακτήρες ανάλογους με αυτούς του Καζαντζάκη γιατί πιστεύει στην ιστορική συνέχεια ενός λαού: παρά τις κακουχίες τις αντιξοότητες και τις αναπόφευκτες επιμιξίες, η κληρονομικότητα υπάρχει και συνεχίζει το έργο της. Ακόμη και στον Αλέξη Ζορμπά νόμιζε ότι ανακάλυψε στο πρόσωπο και στην κορμοστασιά ενός «εύρωστου γέρου με απροσδιόριστες αρμοδιότητες στο νησί»⁷.

Ο Michel Déon κατανέμει ιδιότητες ή συμπεριφορές ή πρόσωπα εμπνεόμενος από τα γεγονότα των μυθιστορημάτων ή τους χαρακτήρες των προσώπων που τα συγκροτούν.

Κάτω από τα παράθυρα του σπιτιού του «περνούν παπάδες παχουλοί και μεγαλοπρεπείς όπως εκείνοι του Καζαντζάκη, με την κοιλιά τουρλωμένη μπροστά, ένας σωσίας του «γέρο-παρατατικού» καθηγητή, ένας κολοσός με σιδερένια μπράτσα σαν του Καπετάν-Μιχάλη (είναι ο χασάπης), ένας πραγματευτής που έχει ζαλώσει τα χαλιά του στον γαϊδαρό του όμοιος με το Γιουσούφκι του Γιαννακού, ένας γέρος βοσκός με πεστά μουστάκια στάχια μαλλιά, αδύνατος και ατελείωτος σαν μία μέρα χωρίς ούζο, ο κύριος Λεωνίδας (είναι ο Δήμαρχος) που συζητεί στο λιμάνι περικυκλωμένος από μία αυλή θαυμαστών και να ως και ο Αλέξης Ζορμπάς, ένας εύρωστος γέρος με απροσδιόριστες ιδιότητες στο νησί.»⁸

Για τον Καζαντζάκη υποστηρίζει ότι «τον έχει στοιχειώσει η θυσία του Χριστού»⁹, «Αυτή την ιστορία που εκστασιάζει θα ήθελε να τη διηγηθεί σε όλο το έργο του ο Καζαντζάκης, μας λέει ο Déon. Δεν την αφήνει να του ξεφύγει, γι' αυτόν είναι το νήμα της Αριάδνης μέσα στο λαβύρινθο των ιδεών. Χριστός είναι τότε ο βοσκός Μανωλίδης, τότε η μαρτυρική Κρήτη.»

Ο Michel Déon θεωρεί ότι ο Καζαντζάκης εμφυσά «μία καυτή πνοή» στα έργα του και δεν παραξενεύεται που αντιμετωπίστηκε με καχυποψία από την εκκλησία. Επί πλέον πιστεύει ότι δεν υπάρχει έργο «πιο βαθιά ριζωμένο στη γη που να στρέφεται με μεγαλύτερη απόγνωση προς τη θεότητα»¹⁰.

7. M. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 24 – 25, εκδόσεις ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΗ, 2000.

8. M. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 24 – 25, εκδόσεις ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΗ, 2000.

9. *ibid* : σ. 25.

10. M. Déon : *ibid* : σ. 25.

Ο Michel Déon πιστεύει επίσης ότι με «τον Καζαντζάκη η Ελλάδα προσφέρει στην ανθρωπότητα ένα συγγραφέα της αξίας των μεγάλων Ρώσων, έναν συνταρακτικά μεγάλο Ντοστογιέφσκι και Τολστόϊ μέσα σ' έναν κόσμο φτιαγμένο από ήλιο»¹¹.

Τον θεωρεί ως «άνθρωπο» από 'κείνους οι οποίοι σπέρνουν «τη σύγχυση», ανοίγουν «πληγές» «και μας καλεί να τις κοιτάξουμε ανοιχτές και αιμορραγούσες»¹².

Τον θεωρεί επίσης συγγραφέα «ακαταμάχητα επικό»¹³, «που πάλλεται από μια τέτοια δύναμη που τον φαντάζεται ο αναγνώστης του στο λυγμό ή το ουρλιαχτό.»¹⁴

Στο ουρλιαχτό θα έφθανε ενίοτε και ο Michel Déon με τους κατηγορούς του οι οποίοι του προσέδιδαν λανθασμένες πολιτικές απόψεις και φανατισμό και ατενίζοντας τα τοπία της Ελληνικής Επικράτειας έδιωχνε μακριά τις Ερινύες. Ο αγώνας για ελευθερία είναι ένα στοιχείο το οποίο ο Michel Déon διακρίνει μέσα στην ελληνική φυλή κατά την ανά τους αιώνες διαδρομή της και μας πληροφορεί ότι καταξιωμένοι γάλλοι συγγραφείς είχαν αναφερθεί με θαυμασμό στο ελληνικό πνεύμα και στη διεκδίκηση της ελευθερίας του, παραθέτοντας τα ονόματα των Maurice Barrès, Charles Maurras, Ernest Renan, Gobineau, Paul Morand και André Frénaud.

«Η Ελλάδα, επισημαίνει ο Déon, έχει μεγάλους ποιητές»¹⁵ Με τον κρητικό συγγραφέα βρήκε χωρίς αμφιβολία τον μυθιστοριογράφο του αναστήματος των ονείρων της και των δεινών της. Θα έρθει μια μέρα όπου οι επινοήσεις του θα είναι πιο αληθινές από την πραγματικότητα, και τότε θα μπορέσουμε να είμαστε βέβαιοι πως έγραψε αριστουργήματα.»¹⁶

Στο κείμενο με ημερομηνία 12 Ιανουαρίου ο Michel Déon παραπέμπει στην ανάγνωση του μυθιστορήματος *Παναγία η Γοργόνα* του Στρατή Μυριβήλη και προβαίνει σε σχόλια όπως: «ογκώδες μυθιστόρημα το οποίο εκτυλίσσεται στη Μυτιλήνη μετά την «έξοδο»¹⁷ των Ελλήνων από την Ανατολή το 1922 και εδώ θα πρέπει ίσως να πούμε ότι δεν πρόκειται για έξοδο αλλά για εξόντωση. Ο Michel Déon σχολιάζει και πληροφορεί τους αναγνώστες του ότι οι μικρασιάτες πρόσφυγες εγκαθίστανται στο νησί απ' όπου μπορούν να αντικρίζουν με νοσταλγία την απέναντι όχθη τη χαμένη πατρίδα.

11. M. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 25.

12. *ibid* : σ. 26.

13. *ibid* : σ. 42.

14. *ibid* : σ. 42.

15. *ibid* : σ. 133.

16. *ibid* : σ. 134.

17. M. Déon : *ibid* : σ. 42.

Ο Déon δεν παραλείπει να εκφέρει κρίσεις για το συγκεκριμένο μυθιστόρημα του Στρατή Μυριβήλη: «βρίθει, από γραφικές μορφές και κωμικά επεισόδια δεν έχει όμως ούτε το μεγαλείο ούτε τη δύναμη των έργων του Καζαντζάκη.»¹⁸ Επί πλέον κρίνει ότι «πολλές από τις αρετές του πλέουν μέσα σε κάποια επιτήδευση που χωρίς αμφιβολία οφείλεται στις αδυναμίες της μετάφρασης, αλλά και στη έλλειψη μεγάλης πνοής του συγγραφέα». Ο Μυριβήλης, προσθέτει ο Déon, είναι ήπιος και αρκετά συγκινητικός. Νιώθεις ότι από το πολύ που έσκυψε πάνω στους απλούς, πήρε τον πόνο τους.»¹⁹

Ο Michel Déon παρακινήμένος ίσως από τον Γεώργιο Κατσίμπαλη είχε διαβάσει ποιήματα του Άγγελου Σικελιανού σε μετάφραση Robert Levesque και του Κωστή Παλαμά σε μετάφραση Eugène Clément.

Αναφέρεται με συγκίνηση στη κηδεία «του ένδοξου γέρου» ποιητή, μία μέρα του 1943 και στη «θλίψη της αλυσοδομένης Ελλάδας»²⁰ από τους Ιταλογερμανούς κατά την περίοδο της κατοχής.

Στις 4 Φεβρουαρίου 1960, όπως καταγράφεται στο ημερολόγιο, ο ψυχρός άνεμος φυσούσε από το Λεβάντε και ανάγκαζε τους Σπετσιώτες να κλείνονται μέσα, τους δρόμους να μυρίζουν ξύλο πεύκου που αναδυόταν από καπνοδόχες, τις αμυγδαλιές να ρίχνουν τα ρόδινα και λευκά πέταλα τους που σχημάτιζαν χαλί από κάτω τους, ο Michel Déon διάβαζε Θράσο Καστανάκη, τον Τάσσο Τασσούλο: μια συλλογή από είκοσι νουβέλες γραμμένες από το 1928 μέχρι το 1945· μας πληροφορεί λοιπόν, ασκώντας συγχρόνως κριτική, ότι ο Καστανάκης, καθηγητής στη Σχολή Ανατολικών Γλωσσών στο Παρίσι, είχε υποστεί τη γαλλική επίδραση μα δεν είναι ο Guy de Maupassant όπως θα το ήθελε.

Στις νουβέλες: *Θρα*, *Ερωτας*, *Ελιγμός*, και κυρίως *Οικογενειακή Στέγη* ο συγγραφικός τόνος του Καστανάκη ανεβαίνει και διαφαίνεται μια σύγχρονη πραγματικότητα η οποία στηρίζεται σ' ένα λαό, σε μια ράτσα αμετάλλακτη δια μέσου των αιώνων. Στη νουβέλα αυτή ο Καστανάκης χάνει την «αδεξιότητα» του. Ο Déon σχολιάζει «Η συγκίνηση περνάει το φράγμα»²¹

Γίνεται λόγος για τη θεματική που χρησιμοποιείται από τον Καστανάκη και συγκεκριμένα για ψυχές απελπισμένες από τη θλίψη τους, οι οποίες πλανιούνται άεργες, φτωχές ανάμεσα στο λαό, ο οποίος επέζησε των καταστροφών και των πιέσεων.

Οι τελευταίες νουβέλες του Θράσου Καστανάκη, όπως γράφει ο Déon είναι λιγότερο λογοτεχνικές έχουν «δύναμη και αίμα»²²

18. *ibid* : σ. 42.

19. *ibid* : σ. 42.

20. *ibid* : σ. 57.

21. M. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 70, εκδόσεις ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΗ, 2000.

22. *ibid* :

Διαδραματίζονται στη διάρκεια της Γερμανικής κατοχής και ο Καστανάκης καταθέτει «με υπέροχο τρόπο» τη μαρτυρία του. Ο Michel Déon εκφράζει το θαυμασμό του για τη ρεαλιστική έκφραση του Καστανάκη και θεωρεί ότι ελάχιστα συγγραφείς «θα ήταν ικανοί ν' απογυμνωθούν έτσι.»

Μετά τον Καστανάκη διαβάζει Καβάφη «έναν έλληνα της Ανατολής χωρίς συμβιβασμούς με τη Δύση»²³ και μεταφέρει στο ημερολόγιό του τις σκέψεις και τις απόψεις του για τον Έλληνα ποιητή. Ο Michel Déon νομίζει ότι τα ποιητικά κείμενα του Καβάφη έχουν κάτι το «πλαστό», ή «αδόκιμο» και έρχεται στο νου του ένας άλλος ανατολίτης ο Maurice Sachs με τον οποίο τον παραλληλίζει. Η προσέγγιση, λέει ο Déon Καβάφη – Sachs, προφανώς οφείλεται στις παρόμοιες σωματικές τους διαπλάσεις και «σ' ένα πρόσωπο με βαριά μάτια, αισθητικό στόμα»²⁴

Ο Déon αναφέρεται σε μια φίλη της Marguerite Yourcenar στην οποία ο Καβάφης έδωσε την εντύπωση ότι «δεν έμοιαζε με κανέναν» έτσι όπως ήταν ωχρός με το λαιμό τυλιγμένο με επίδεσμο, σκούρα ρούχα και «συγκεχυμένο μουνιουρητό» που «θύμιζε την ψαλμωδία ενός μάγου»²⁵.

Ο Μ. Déon είχε εκφράσει τη γνώμη, τον Φεβρουάριο 1960, ότι τα ποιήματα του Καβάφη μεταφράστηκαν στα γαλλικά «άτεχνα» και ότι αποδίδουν («κάτι το νοσηρό»), τη «νοσηρότητα της παρακμής»²⁶ όπως την έβλεπε στους νεαρούς Βάκχους του τέλους της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας : «πάχος, φουσκωτά μάγουλα, ειρωνικό και βιτσιόζικο βλέμμα».²⁷

Ο Déon πίστευε ότι «το ταλέντο του Καβάφη ήταν το γεγονός ότι είχε τη δυνατότητα μέσα από την παρακμή να προτείνει ένα νέο ξεκίνημα, να ξαναδώσει στις πιο φαύλες πηγές της ποίησης μια χάρη και μια σταθερότητα τις οποίες κανείς δεν περίμενε απ' αυτές».²⁸

Τον έβλεπε συγχρόνως «εκλεπτυσμένο και κλασσικό, σπαρακτικό και ψυχρό σαν τον πάγο, φωτισμένο και αισχρό».²⁹

Γράφει συγκεκριμένα ο Déon : «... από τη γενέτειρά του την Αίγυπτο ο Καβάφης ξαναβρίσκει από τις διαστάσεις του αρχαίου ελληνικού κόσμου, αυτές τις μεσογειακές ακτές που μιλούσαν μια ίδια και μοναδική γλώσσα. Νοσταλγία και θαυμασμός».³⁰

23. *ibid* : σ. 70.

24. *ibid* : σ. 71.

25. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 71, εκδόσεις ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΗ, 2000.

26. *ibid* :

27. *ibid* :

28. *ibid* :

29. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 71,

30. *ibid* : σ. 72.

Διαβάζοντας τα ποιήματα του Καβάφη ο Μ. D. ξαναβρίσκει τον Ιμενο και τους στίχους : «Και ν' αγαπάς τη νοσηρή ηδονή η χρήση της οποίας μας φθείρει».³¹ Όπως όλες οι περιπτώσεις αυτού του είδους και τούτη εδώ είναι αχόρταγη σε αντιθέσεις : η ηδονή περιορίζεται στο «λαϊκό, το ταπεινό κρεβάτι» ή «σε μια γωνιά του καπηλειού πίσω απ' το ξύλινο χώρισμα... Μια λάμπα πετρελαίου μόλις το φώτιζε»³² και ο Déon διερωτάται ποιανού άραγε αλήτη θυμόταν ο Καβάφης «τα δύο ωραία γκρίζα μάτια».

Στην κριτική την οποία ασκεί ο Déon, η μετάφραση την οποία διάβαζε εμφανίζεται «φτωχή με συνεχείς χασμωδίες και ανέμελες απιστίες που πληγώνουν τη γλώσσα».³³

Όταν ο Μ. D. διάβαζε Καβάφη, διέκρινε μέσα από τους στίχους του το σκελετό της βαθύτερης δομής της ποίησής του.

«Η σάρκα» δεν βρίσκεται μακριά, ο αναγνώστης την οσφραίνεται, και η μεγαλοφυΐα του συγκεκριμένου ποιητή γίνεται φανερή σαν «μια πολύτιμη πέτρα της Ανατολής» και καταλήγει λέγοντας ότι την αντικρύζουμε με σεβασμό χωρίς να μαντεύουμε το μυστικό της. Πότε, πότε το γευόμαστε σαν ένα ζαχαρωτό που λιώνει στο στόμα και τα χείλη μας αναζητούν την ανάμνησή του μόλις η τελευταία λέξη πετάξει».³⁴

Σύμφωνα με την αφήγηση του Μ. Déon η 20η Φεβρουαρίου ήταν ψυχροσάββατο. «Στον Άγιο Νικόλαο ο ιερέας ευλόγησε τα μεγάλα πιάτα με τα κόλλυβα που έφεραν οι νοικοκυρές : Από την παραμονή ετοίμαζαν με αγάπη στα σπίτια αυτό το ανακάτεμα του σιταριού με τις σταφίδες, βασιλικό, ζαχαρωμένα φρούτα ποτισμένα με κρασί και στολισμένα με ζάχαρη άχνη. Μετά ο καθένας έφευγε παίρνοντας μαζί μια χούφτα ή ένα μικρό πιατάκι γεμάτο, από το οποίο έρχονταν να τσιμπολογήσουν τα παιδιά που έπαιζαν στο δρόμο, διακόπτοντας για λίγο τη μάλα τους».³⁵

Ο συγγραφέας εντυπωσιάζεται και καταγράφει ένα ελληνικό έθιμο το οποίο εξακολουθεί να υφίσταται, συνήθως στις επαρχίες και το οποίο έχει τις καταβολές του στην αρχαία Ελλάδα.

Ο Μ. Déon ανατρέπει σ' ένα βιβλίο του Martin P. Nilsson με τίτλο : *Η λαϊκή θρησκεία στην Αρχαία Ελλάδα (La religion populaire dans la Grèce antique)*, το οποίο είναι «ιδιαίτερα συγκινητικό» αφού ανάγεται στα αρχαιότερα πιστεύω».³⁶

31. *ibid* .:

32. *ibid* : σ. 71.

33. *ibid* : σ. 72.

34. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 72, εκδόσεις ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΗ, 2000.

35. *ibid* : σ. 83.

36. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 83.

Εντοπίζει την αρχαία λέξη πανσπερμία η οποία σήμαινε το κόλλυβο ή τα κόλλυβα των νεωτέρων και σημερινών χρόνων και «τιμούσε τους νεκρούς, τους νιόπαντρους, τον πρώτο θερισμό ή τη συγκομιδή των φρούτων»³⁷

Ο Μ. Déon αναφερόμενος στο ίδιο βιβλίο του Martin P. Nilson επισημαίνει ότι «στα χρόνια της προϊστορικής Ελλάδας οι Βουκόλοι με κέρατα ελαφιού στο κεφάλι, πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι κουβαλώντας ένα σακί με φρούτα και ένα με κρασί. Σκόρπιζαν τα φρούτα στο κατώφλι και προσέφεραν ένα ποτήρι κρασί, τραγουδώντας : «Πάρτε την απλή τύχη πάρτε το ψωμί της υγείας που σας φέρνουμε από τη θεά».³⁸

Το ενδιαφέρον τέτοιων παραλληλισμών συνίσταται στο ότι ο Μ. Déon όσο και ο Jacques Lacarrière, φιλέλληνες και ιδιαίτερα καλλιεργημένοι με κλασσική παιδεία συγγραφείς πίστευαν και τονίζουν κατάλληλα στα βιβλία τους το γεγονός ότι πολλές από τις παραδόσεις μας στηρίζονται σε αρχαίες και ότι η κληρονομικότητα συνεχίζεται ανά τους αιώνες παρά τις επιμειξίες.

Στο σημείο αυτό ας θυμηθούμε σύγχρονο περιστατικό το οποίο συμβαίνει ενίοτε σε κάποιο μέρος της Κεφαλλονίας. Η ελληνική τηλεόραση προέβαλε αποκαλυπτικά στιγμιότυπα στις αρχές Αυγούστου 2007.

Σε εκκλησία της νήσου εμφανίζονται εδώ και χρόνια στις αρχές του μήνα Αυγούστου και μόνο για δύο – τρεις ημέρες φιδάκια τα οποία έρπουν γύρω από την εκκλησία.

Οι ιερείς της εκκλησίας με άμφια και οι πιστοί τα περισυλλέγουν, επειδή τα θεωρούν θεόσταλτα, τα ακουμπούν στα σώματά τους για να τους φέρουν, ενδεχομένως, τύχη.

Τύχη ίσως έφερναν και σε γυναίκες της απώτερης αρχαιότητας όταν κρατούσαν θριαμβευτικά στα χέρια τους φιδάκια, ή κοσμούσαν με αυτά τους βραχιόνες τους.

Τα εναπομείναντα αγαλματίδια είναι εύγλωττη απόδειξη της επανάληψης μέσα στους αιώνες και στον ίδιο γεωγραφικό τόπο παλαιότατων δοξασιών.

Ο Μ. Déon στις *Σελίδες για την Ελλάδα* μας ενημερώνει λεπτομερώς για τον τρόπο ζωής των νησιωτών, για τις καθημερινές τους ασχολίες, για τις έγνοιές τους και τις προσπάθειές που κατέβαλαν για να επιβιώσουν στα δύσκολα μεταπολεμικά χρόνια.

Με αφορμή το βιβλίο του H.D.F. Kitto *Οι Έλληνες, αυτοπροσωπογραφία ενός πολιτισμού* και παρατηρώντας τη ζωή, των γυναικών στις Σπέτσες της δεκαετίας του 1960, οι οποίες ζούσαν σαν «τυφλοπόντικες» με ελάχιστες εξαιρέσεις γυναικών οι οποίες προέρχονταν από άλλες περιοχές ή νησιά, ο Μ. Déon εκφράζει τις απόψεις του, από τις οποίες παραθέτουμε το εξής απόσπασμα : «Οι

37. *ibid* :

38. Μ. Déon : *ibid*..

αθηναϊκές κατοικίες [των αρχαίων χρόνων] ήταν χωρισμένες σε διαμερίσματα για τους άνδρες και διαμερίσματα για τις γυναίκες αυτά των γυναικών ήταν εφοδιασμένα με κάγκελα και σύρτες... Το γεγονός ότι μια σύζυγος πίνει και τρώει με τους καλεσμένους του άνδρα της αναφέρεται σαν μια απόδειξη του γεγονότος ότι είναι πόρνη. Οι γυναίκες δεν έβγαιναν δίχως επίβλεψη, εκτός και όταν ήταν να πάνε σε κάποια από τις γυναικείες γιορτές τους»³⁹.

Ο H.D.F. Kitto βασίζει τις συγκεκριμένες επισημάνσεις στον Αριστοφάνη και στο Μένανδρο. Ο Michel Déon όταν ήταν προσκεκλημένος σε σπίτια χωρικών ή ψαράδων είχε παρατηρήσει ότι ο σύζυγος ή κάποιος συγγενής έφερνε το φαγητό από την κουζίνα και οι νοικοκυρές δεν παρευρίσκοντο στο τραπέζι. Το ίδιο είχε παρατηρήσει και ο Jacques Lacarrière στις γυναίκες της Κρήτης της διάρκειας του 1960.

Ο M. Déon πιστεύει ότι δεν θα έπρεπε να καταλήξει κάποιος υπερβολικά γρήγορα στο συμπέρασμα ότι η σύγχρονη Ελλάδα έχει κρατήσει το πρόσωπο της αρχαίας και προσθέτει : «Οι σύγχρονοι Έλληνες εκνευρίζονται λίγο από αυτού του είδους τα συμπεράσματα, γιατί υπάρχει μια τάση να τους βυθίζουμε στο παρελθόν τους χωρίς να τους παραχωρούμε την παρούσα πραγματικότητα» και καταλήγει : «Τόσες θυσίες, τόσοι αγώνες, δεν θα μπορούσαν ν' απολήξουν σε μια χώρα που θ' αναγνωρίζονταν μόνο στα μουσεία ή τις βυζαντινές εκκλησίες της». Ο θαυμασμός του συγγραφέα για τη «μυθική ελληνική αρχαιότητα» είναι έκδηλος σε όλο το συγκεκριμένο βιβλίο, επεκτείνεται μάλιστα και σε μια άλλη ιστορική περίοδο τραγική για την Ελλάδα αυτήν της Τουρκοκρατίας όταν «ινύχτα και καταχνιά» περιέβαλε τη χώρα, βυθίζοντάς την στην άβυσσο και δεν παραιλείται να τονίζει τον απολύτως θετικό ρόλο τον οποίο διαδραμάτιζε η ορθόδοξη εκκλησία με τους ιερείς και τους δασκάλους της, θεματοφύλακες και ανάχωμα στο «θριαμβευτικό Ισλάμ»⁴⁰.

Στις σελίδες με ημερομηνία 3 Μαρτίου 1960 ο M. Déon περιγράφει εντυπώσεις από τους αρχαιολογικούς τόπους των Μυκηνών και της Τίρυνθας, τόπους όπου η ανθρώπινη προσπάθεια κέρδισε τη βουλιμία του χρόνου που καταβροχθίζει τις προσπάθειες των ανθρώπων.

Οι Μυκήνες και η Τίρυνθα επέζησαν για να μας βοηθούν να επικοινωνούμε με το απώτατο παρελθόν και θεωρεί ότι αυτή η επικοινωνία είναι συγκινητική μιας και «συνεπαίρνει την καρδιά».

Κατά την επίσκεψή του στο Μεσολόγγι ο Michel Déon αναπολούσε στον Μπάϋρον και το Childe Harold, στις Θήβες στον Οιδίποδα, προσηλωμένος στους απόηχους της μυθολογίας. Στο Παλαμήδι θυμόταν τον Παλαμήδη, τον ήρωα ο οποίος έδωσε στους Έλληνες τα κλειδιά της ναυσιπλοΐας και στις Σπέτσες θυμά-

39. M. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 85.

40. M. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 86.

ται τον σύγχρονό του συγγραφέα Jacques Chardonne και διάβαζε ποιήματα του Ελύτη σε μετάφραση Robert Levesque – Γιώργου Κατσίμπαλη με το ελληνικό κείμενο, των εκδόσεων Εστία 1945, αντίκρυ στο γαλλικό.

Ο Μ. Δ. σχολιάζοντας την ποίηση του Ελύτη, ο οποίος γεννήθηκε στην Κρήτη ενώ κατάγεται από τη Μυτιλήνη, βρίσκει ότι «ο αισθησιασμός είναι περισσότερο υγιής απ' ότι στον Καβάφη, βίαιος και ηδύς συγχρόνως και με μεγαλοσύνη»⁴¹. Η εντύπωση μιας παρακμής είναι λιγότερο αισθητή ενώ εξαίρονται ικανοποιητικά οι χάρες της φύσης.

Ο συγγραφέας είχε σχηματίσει την εντύπωση ότι η ποίηση του Ελύτη θα φαινόταν «αφελής» σε άλλες χώρες και «χωρίς αμφιβολία ξεπερασμένη» αλλά κατέληξε στη σκέψη ότι «η Ελλάδα γδύνει από κάθε παιδικότητα, ό,τι τραγουδάει – αιώνια, δηλαδή την απόλαυση των αισθήσεων και μέσα στην καρδιά και τους πόθους των ανθρώπων αυτό το κάτι εκστατικό και θαρραλέο καλεί πάντα την ευτυχία»⁴².

Έρχονται σιγανές βροχές ραγδαία χαλάζια
Περνάν δαρμένες οι στεριές στα νύχια του χιονιά
Που μελανιάζει στα βαθιά μ' αγριεμένα κύματα
Βουτάνε οι λόφοι στα πηχτά μαστάρια των νεφών
Όμως και πίσω απ' όλα αυτά χαμογελάς ανέγνια
Και ξαναβρίσκεις την αθάνατη ώρα σου
Όπως μες' στη γυμνή σου υγεία ο ουρανός⁴³.

Ηλιος ο Πρώτος II Σώμα του Καλοκαιριού
(οι δύο τελευταίες στροφές)

Οι στίχοι του Ελύτη είχαν μεγάλη απήχηση στον Μ. Déon. Σημειώνει ότι τους ξαναδιάβαζε και τους άκουγε στις Σπέτσες, όπως τους είχε ακούσει από τη μπάσα φωνή του «Κολοσσού» του Γιώργου Κατσίμπαλη ο οποίος «μασούσε και κυλούσε μέσα στην άβυσσο του παμφάγου του λάρυγγα, τα βότσαλα των ελληνικών συλλαβών».⁴⁴

Στο συγκεκριμένο τούτο βιβλίο του Μ. Déon, ο συγγραφέας αναπολεί τον Κατσίμπαλη και το Σικελιανό να διαβάζουν ποιήματα τα βράδια της Κατοχής.⁴⁵

41. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 119.

42. *ibid* :

43. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 118.

44. *ibid* : σ. 119.

45. *ibid* : σ. 136.

Κατά την επίσκεψή του στην Ολυμπία το διακείμενο παραπέμπει στο έργο *Πόρτες της Αρκαδίας* του André Frénaud ⁴⁶.

Ο Μ. Déon πίστευε ότι το ανωτέρω βιβλίο του Frénaud δεν μπορεί να αποκαλύψει «τη θέρμη και την ερυθρότητα ενός καμένου από τον αυγουστιάτικο ήλιο τοπίου»⁴⁷ ούτε τη χάρη της φύσης κάτω από έναν ξεκάθαρο ουρανό.

Στις *Σελίδες για την Ελλάδα* διάχυτη είναι η πίστη του συγγραφέα για μια σταθερή πορεία της χώρας μέσα στην αιωνιότητα. «Ο χρόνος στην Ελλάδα άρχισε πριν 4.000 χρόνια την Κνωσό και τίποτα δεν μου λέει ότι δεν θα ζήσει άλλα 4.000 χρόνια»⁴⁸.

Με ημερομηνία 2 Μαΐου σημειώνεται ότι ο ιδιοκτήτης του σπιτιού στις Σπέτσες τους ανακοινώνει ότι στις 18 του ιδίου μήνα έπρεπε να το εγκαταλείψουν μετά από 6 μήνες παραμονή. Παρ' όλη την παραζάλη των στιγμών ο Déon αντλεί δυνάμεις και έμπνευση από τη σεφερική ποίηση. «είχε βουτηχτεί στο Σεφέρη με μια έντονη ευχαρίστηση και μια έκσταση που μεγάλωνε από ποίημα σε ποίημα»⁴⁹.

Ο Déon πληροφορεί, απευθυνόμενος στους γαλλόφωνους αναγνώστες του, ότι ο Σεφέρης είναι ένας από τους μεγαλύτερους ποιητές στο κόσμο, ένας Έλληνας της Μεγάλης Ελλάδας και ότι τη μετάφραση, θαυμαστή για την πιστότητα, την καλαισθησία και το ρυθμό της, υπογράφει ο Robert Levesque, ο οποίος μετέφρασε Σικελιανό και Ελύτη για λογαριασμό των εκδόσεων *Ικαρος*⁵⁰.

Για του λόγου του το ασφαλές παραθέτει ενδεικτικές στροφές πειστικές των ικανοτήτων του Νομπελίστα ποιητή και της ιδιαίτερης συμβολής του Γιώργου Κατσίμπαλη ως προστάτη των ποιητών : [Ο Γ. Κατσίμπαλης] «είχε αφήσει το χνάρι του σ' αυτές τις ανάλαφρες και μύχιες σελίδες, με μια χάρη που φθάνει ως την απόγνωση»⁵¹. Πίστευε μάλιστα και εξακολουθεί να πιστεύει ότι στο Σεφέρη εντόπισε εκείνο το οποίο ακριβώς αποζητούσε : «τη φωνή που θα ένωane το παρόν με το παρελθόν, συνθέτοντας για τη ζώσα Ελλάδα την αίγλη μιας Ελλάδας που πέθαινε».⁵²

Ο Déon δεν παραλείπει να αναφερθεί στον ελληνικό κινηματογράφο και συγχεκριμένα στην απήχηση, στο ευρύ κοινό, της «γυναίκας παιδί» Αλίκης Βουγιουκλάκη αποκαλώντας τη «Γατούλα με τη ροζ μυτούλα»⁵³ σύμφωνα με το

46. M. Déon : *ibid* σ. 166.

47. *ibid* :

48. *ibid* : σ. 125.

49. M. Déon : *ibid* σ. 185.

50. Συλλογή του Γαλλικού Ινστιτούτου, 1945.

51. M. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 185.

52. *ibid* : σ. 186.

53. *ibid* : σ. 194.

τραγούδι το οποίο ερμηνεύει η ίδια και ο συγγραφέας αναγνωρίζει την επί δεκαετίες ολόκληρης προσφορά της ηθοποιού στον ελληνικό λαό.

Ευρισκόμενος στη Κέρκυρα, ο Déon έφερε στο νου του, στίχους από τον *Κύκλωπα* του Ευριπίδη⁵⁴ ή από την *Οδύσσεια* του Ομήρου, σκεπτόμενος τον ναυαγό Οδυσσέα, ο οποίος αφού ταξίδευσε 18 ημέρες με ούριους ανέμους έπεσε στην Αδριατική σε μια τρομερή θύελλα και έφθασε κολυμπώντας στα Κερκυραϊκά παράλια χάρη στο αθάνατο μαντήλι το οποίο του δάνεισε η μυθική Ινώ.

Από πού ερχόταν ο αλησμόνητος ήρωας ;

Από τη Μαδέρα, βεβαιώνουν οι γερμανοί σχολιαστές, αλλά θα μπορούσε εξίσου καλά να ερχόταν από το Γιβραλτάρ, τις Βαlearίδες, την Παντελάρια, τη Μάλτα η οποιοδήποτε από τα νησιά της Μεσογείου, τους αποπνικτικούς παραδείσους των ημερών μας.

«Δέκα οκτώ ημέρες μόνος, πάνω σε μια σχεδιά αντιπροσωπεύουν ένα μεγάλο ταξίδι» γράφει ο M. Déon.

Εντυπωσιάζει τον αναγνώστη το γεγονός ότι δίνει με ακρίβεια τους χρόνους : 18 ημέρες για τούτο, τέσσερις ημέρες για το άλλο ή δύο εβδομάδες για κάποιο άλλο συμβάν.

Αναπτύσσεται το διακείμενο της Οδύσσειας ως ένα κείμενο μέσα σε ένα άλλο κείμενο. Φαντάζεται ο M. Déon τ' αποχαιρετιστήρια του Οδυσσέα στη Καλυψώ, καθώς σύμφωνα με τον Όμηρο, ο πόθος είχε εγκαταλείψει τον Οδυσσέα και έβρισκε μακριές τις νύχτες πλάι στη νύμφη.

Οι διαταγές του Δία είναι διαταγές και η Καλυψώ με μισή καρδιά δείχνει στον Οδυσσέα πως να κατασκευάσει ένα σκαφίδι. «Ο πολυμήχανος εκείνος άνθρωπος κατασκευάζει μέσα σε τέσσερις ημέρες από πεύκα, από φτελιά, από λεύκα μια στέρεη σχεδιά. Η νύμφη Καλυψώ τον εφοδιάζει με ασκούς με νερό και κρασί».

Αναφέρονται πολλές λεπτομέρειες, οι οποίες ενδιαφέρουν Έλληνες και ξένους αναγνώστες, για το ταξίδι του Οδυσσέα μέχρι την Κέρκυρα, προτελευταίο σταθμό πριν την επιστροφή του στην Ιθάκη.

Ο Déon φαντάζεται, χάρη στη βοήθεια των κειμένων τα οποία συμβουλευτήκε, τον Οδυσσέα πάνω στα βράχια της Κερκυραϊκής ακτής, έρμαιο των κυμάτων να κολυμπάει προς κάτι λαμπερό, ένα ξέφωτο, τις εκβολές ενός ποταμού και μας πληροφορεί ότι : «Αυτός ο ποταμός υπάρχει ακόμα με τη μορφή ενός μικρού ρυακιού που ρέει ανάμεσα σε αγάθια στην Παλαιοκαστρίτσα και φτάνει στη θάλασσα πάνω σε μια παραλία με βότσαλα»⁵⁵

Με συνεισμό παρεμβάλλονται άλλα διακείμενα μύθων. Ο Déon ανατρέχει στο τέλος του Αίαντα, γιού του Οϊλέα, στο τέλος του Αγαμέμνονα, γιού του Ατρέα,

54. M. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 237.

55. M. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 239.

στον γέρο Νέστορα, ηγεμόνα της αμμουδεράς Πύλου. αναφέρεται στο τοξότη Φιλοκτήτη ο οποίος κατάφερε να γιατρέψει το μολυσμένο του πόδι.

Ο συγγραφέας θυμίζει στους αναγνώστες του το Νεοπτόλεμο, γιό του Αχιλλέα, ο οποίος πήρε για λάφυρο σκλάβα του τη θλιμμένη Ανδρομάχη, τη χήρα του Εκτορα. Γίνεται λόγος για το Μενέλαο ο οποίος ξανάφερε τη σύζυγό του πίσω στη Λακωνία και ο οποίος, επιχειρώντας να αποκαταστήσει την υπόληψή της, είπε ότι βρισκόταν φυλακισμένη στην Αίγυπτο, ενώ στη Τροία βρισκόταν ο απατηλός αντικατοπτρισμός της Ελένης, κόρης της Λήδας.

Υπογραμμίζεται η συνεισφορά του Οδυσσέα στο πόλεμο με 12 πλοία, τη στιγμή που οι Κρήτες παρατάσσανε 100, ο Διομήδης 80, ο Νέστορας 90, οι Βιωτοί 50.

Αναφέρεται η πανουργία του ήρωα Οδυσσέα. ο τρόπος με τον οποίο ο πολυμήχανος ήρωας είδε το πλάνο της Τροίας πριν τον πόλεμο, καθώς και τη στερεότητα των τειχών της. περιγράφεται η συνάντηση Οδυσσέα, Ελένης και Εκάβης.

Ο Δέον αναφέρεται επίσης στη «δραματική στιγμή, αξιοθαύμαστη και τρελή» όπου ο Οδυσσέας χώθηκε σαν κλέφτης στο ναό της Αθηνάς απ' όπου έκλεψε ένα ομοίωμα της προστάτιδάς του. έσφαξε δύο φρουρούς, μπήκε στο σκάφος του, και επέστρεψε στην Αυλίδα όπου βρισκόταν ακινητοποιημένος ο στόλος των Ελλήνων.

Γίνεται μνεία για τη μοίρα της Τροίας 10 χρόνια αργότερα, για τη θυσία της Πολυξένης, τη τύχη της Κασσάνδρας.

Με το διακείμενο της Οδύσσειας συνδέει το διακείμενο της τραγωδίας Εκάβη του Ευριπίδη, όπου, όπως επισημαίνει ο Δέον, «μόλις διακρίνεται η εσωτερική διαμάχη του βασιλιά της Ιθάκης για να μην πούμε ότι δεν διακρίνεται καθόλου»⁵⁶ Οι διαταγές είναι διαταγές. Θα σφάξουν την Πολυξένη στον τάφο του Αχιλλέα, προστατεύοντας με το αίμα της την αίσια επιστροφή του ελληνικού στόλου όπως, εξάλλου, είχε χύσει η Ιφιγένεια το δικό της αίμα για να φουσκώσει ο άνεμος τα μεγάλα τετράγωνα πανιά των ελληνικών καραβιών.

Όλες αυτές οι σκέψεις, οι οποίες συνοπτικά μεταφέρονται στην παρούσα μελέτη, κυριαρχούσαν στη σκέψη του Μ. Δέον όταν καθισμένος στο γιαλό της Παλαιοκαστρίτσας της Κέρκυρας συνέδεε το παρόν με το παρελθόν.

Ακολουθεί η αφήγηση της συνάντησης Ναυσικάς – Οδυσσέα. Είναι η πρώτη θνητή την οποία αντικρύζει μετά τη συνάντησή του με τη Καλυψώ!

Πλένεται μόνος, αρνείται να τον τρίψουν και να τον μυρώσουν οι νεαρές κοπέλλες οι οποίες αποτελούν την παρέα της Ναυσικάς.

Ο Δέον αναφέρεται στις στιγμές κατά τις οποίες ο Οδυσσέας ξαναβρίσκει

56. Μ. Δέον : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 242 – 244.

στη Κέρκυρα του Αλκίνοου και της Αρέτης «τους κανόνες της τελετουργικής φιλοξενίας και την ιερή ασφάλεια μιας βασιλικής στέγης».

Γίνονται αναφορές στη Ναυσικά, στην Ευρευμέδουσα – τη γηραιά υπηρέτριά της την οποία ο Όμηρος σβήνει ή «την καλύπτει με μια σκιά αιδημοσύνης και αξιοπρέπειας»⁵⁷.

Σε επιστολή, την οποία μας έστειλε ο Μ. Déon από την Ιρλανδία όπου κατοικεί εδώ και πολλά χρόνια, με ημερομηνία 23 Απριλίου 2007 μας βεβαιώνει ότι διάβασε την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια* μεταφρασμένες από διάφορους μεταφραστές. Στην βιβλιοθήκη του έχει κρατήσει την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια* σε εκδόσεις της *Pléiade* όπου οι σημειώσεις δεν ξεπερνούν το μήκος του κειμένου και έχουν μεγάλο ενδιαφέρον. Η *Ιλιάδα* έχει μεταφραστεί από τον Robert Flacelière και η *Οδύσσεια* από τον Victor Bérard με κάποιες βελτιώσεις οι οποίες έγιναν από τον γιό του Jean.

Έχει, φυσικά, διαβάσει πολλά δοκίμια, άρθρα και σχόλια πάνω στο έργο του Ομήρου. Όσο για τον αριθμό των καραβιών τα οποία αναφέρει στο διακείμενο του «ο μεγάλος κατάσκοπός του είναι ο ίδιος ο Όμηρος».

Ο Μ. Déon αναφέρεται ακόμα και στο Λαοδάμα, γιό του Αλκίνοου και της Αρήτης, ο οποίος κάλεσε τον Οδυσσέα σε αγώνα και φαίνεται εντυπωσιασμένος από τον «πολυμήχανο» Οδυσσέα και από την αγάπη την οποία τρέφουν γι αυτόν ανέκαθεν οι Έλληνες.

Επί του προκειμένου ο Déon προσθέτει ότι ο Nietzsche στην *Aurore* σκιαγραφεί θαυμάσια την προσωπικότητα του Οδυσσέα σε σχέση με την ψυχολογία των Ελλήνων : «Τι θαυμάζουν στον Οδυσσέα οι Έλληνες ; Πρώτα απ' όλα την ικανότητά του να ψεύδεται και να ανταπεξέρχεται με πονηριές και τρομερές αντεκδικήσεις· το γεγονός, επίσης, ότι βρίσκεται στο ύψος των περιστάσεων· το ότι φαίνεται, όταν χρειάζεται, ευγενέστερος κι' από τους πιο ευγενείς· ότι ξέρει να είναι όλα όσα τον θέλουν να είναι· την ηρωική ισχυρογνωμοσύνη του, το ότι θέτει, στην υπηρεσία του όλα τα μέσα· επιπλέον θαυμάζουν το πνεύμα του Οδυσσέα, που προκαλεί και τον θαυμασμό των Θεών, χαμογελούν όταν τον σκέπτονται. Όλα αυτά, καταλήγει ο Nietzsche, είναι το ελληνικό ιδεώδες !(...) Υπήρξαν ποτέ περισσότεροι τέλειοι ηθοποιοί οι Έλληνες;»⁵⁸

Ο Μ. Déon συνεχίζει το μίτο της ομηρικής ιστορίας σχετικά με την ευγνωμοσύνη του Οδυσσέα προς τη Ναυσικά στην οποία χρωστά τη σωτηρία του και για όλες αυτές τις λεπτομέρειες δεν παραλείπει να αναφέρει τις πηγές του :

1) Το βιβλίο του Mario Meunier με τίτλο :

La Légende dorée des Dieux et des Héros (εκδόσεις Albin Michel, τελευ-

57. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 247, εκδόσεις ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΗ, 2000.

58. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 535.

ταία έκδοση το 1961. Πληροφορεί επίσης ότι τούτο «είναι το μόνο βιβλίο του είδους το οποίο κατάφερε ή επέλεξε να μείνει λυρικό».

«Οι σελίδες του έχουν τη γλυκύτητα και το φως ενός εμπνευσμένου αφηγητή. Η ομορφιά τους επίσης είναι τόσο βαθιά όσο και σεμνή».⁵⁹

2) Ο Déon διάβασε επίσης το *Mythology, timeless of gods and heroes* της Edith Hamilton το οποίο είναι λεπτομερέστερο του προηγούμενου, (εκδόσεις Little, Brown and Compagny 1942).

Το ανωτέρω βιβλίο, κατά τη γνώμη του Déon, έχει το πλεονέκτημα να είναι πλήρες και να αφηγείται την Ελληνική Μυθολογία σ' έναν εξαιρετικά φυσικό και αβίαστο τόνο συζήτησης.

3) Στις αναγνώσεις του συγκαταλέγεται ένα τρίτο το οποίο παρουσιάζει «άπειρες λεπτομέρειες», «τις δέκα εκδοχές για κάθε ενδιαφέρουσα ιστορία, τη γενεαλογία ηρώων και ημιθέων» και τιτλοφορείται : *The Greek Myths* γραμμένο από τον Robert Graves, (εκδόσεις Penguin Books L.t.d, επανέκδοση του 1962).

Στη Λέσβο, ο Μ. Déon στάθηκε στο Μόλυβο «ένα χωριό γαντζωμένο σ' ένα τεράστιο λευκό μονόλιθο με κάστρο στην κορυφή».

Ο Μ. Déon δεν αναγνώρισε το λιμάνι το οποίο «με ποίηση και απλότητα περιγράφει ο Μυριβήλης στο *Παναγιά η Γοργόνα*»⁶⁰

Στο Μόλυβο τις ώρες της ξεκούρασης η σύζυγός του βυθιζόταν σ' ένα βιβλίο του Εφταλιώτη, ποιητή του Μολύβου, και ο ίδιος σ' ένα δοκίμιο σχετικό με τη σχολή της Σαπφούς, «όπου η ποιήτρια διδάσκει σε προικισμένες κόρες τις συγγενικές μεταξύ τους σχέσεις της μουσικής, της ποίησης και του έρωτα.

Στο σημείο αυτό ο Μ. Déon μπορεί να υπονοεί το βιβλίο το οποίο είχε εκδώσει ο άγγλος συγγραφέας και γνωστός του Lawrence George Durell *Sappho* (Gallimard 1962).

Γυρίζοντας στους μοναχικούς δρόμους της Λέσβου ο συγγραφέας θαύμαζε τα τοπία όσα δεν είχε καταστρέψει η επέμβαση του ανθρώπου : «κόκκινα βουνά κατέβαιναν μέσα στη θάλασσα, κόλποι προχωρούσαν τα ήρεμα διάφανα νερά τους μέσα στο εσωτερικό της γης, ο ουρανός άλλαζε κάθε στιγμή, γυρίζοντας από το πιο σκληρό γκριζό στο πιο τρυφερό γαλανό» και στο μυαλό του τριγύριζαν στίχοι του Ελύτη για τη Λέσβο:⁶¹

59. *ibid* : σ. 538.

60. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 275.

61. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 292.

Στα χτήματα βαδίσαμε όλη μέρα
 Με τις γυναίκες τους ήλιους τα σκυλιά μας
 Παίξαμε τραγουδήσαμε ήπιαμε νερό
 Φρέσκο καθώς ξεπήδαγε από τους αιώνες.

Το απομεσήμερο για μια στιγμή καθίσαμε
 Και κοιταχτήκαμε βαθιά μέσα στα μάτια.
 Μια πεταλούδα πέταξε απ' τα στήθια μας
 Ήταν πιο λευκή.

Απ' το μικρό κλαδί της άκρης των ονείρων μας
 Ξέραμε πως δεν ήταν να σβηστεί ποτές
 Πως δεν θυμότανε καθόλου τι σκουλήκια έσπερνε.⁶²

Κατά την επίσκεψή του στη Σκύρο ο Μ. Déon θυμήθηκε τον Στράβωνα και τις αναφορές του στις σκυριανές κατσίκες που αναποδογύριζαν με μια κλωτσιά τους κάδους με το αρμεγμένο γάλα· εξ αυτού ορμώμενοι οι αρχαίοι, αποκαλούσαν σκυριανές κατσίκες όσους με τη συμπεριφορά τους αυτοδιαψεύδονταν, συγχέοντας βίτσιο με αρετή και αμαυρώνοντας τη λάμψη των καλών πράξεών τους και των αγαθοεργιών τους...⁶³

Ο χώρος του νησιού της Σκύρου υποβάλλει στο Μ. D. το μύθο της δολοφονίας του Θησέα από τον βασιλιά της νήσου Λυκομήδη, ιστορία την οποία διηγείται και ο συγγραφέας, περιηγητής του τέλους του 17ου και αρχών του 18ου αιώνα Joseph Pitton de Tournefort στο βιβλίο του με τίτλο : *Relation d'un voyage du Levant*.

Ο Μ. Déon αναφέρεται εκτενώς στο μύθο του Θησέα, γιού της Αίθρας, αναφερόμενος στο Λυκομήδη και στη κόρη του Δηιδάμεια.

Θίγει το γεγονός της εγκατάλειψης της Αριάδνης από τον Θησέα και διηγείται τους άθλους του Θησέα, την επιβίωση της Αριάδνης και το γάμο της με το Διόνυσο.

Τα βιβλία – πηγές της μυθολογίας, τα οποία ήδη μνημονεύτηκαν έγιναν πολύτιμοι σύμμαχοί του στη διακειμενική αναζήτησή του και με το πολύτιμο και ενδιαφέρον υλικό διεύρυναν τα όρια της αφήγησης πέρα από την περιηγητική επίκαιρη δράση στα όρια του παροντικού χρόνου.

62. Οδυσσέα Ελύτη = *Ηλιος ο Πρώτος* XIV, ΣΤ. 1-11, Σ. 292 *Σελίδες για την Ελλάδα*.

63. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 342.

Ο Μ. Déon μας λέει ότι «διάλεξε να τραβήξει προς τη ζωή και όχι προς το θρόλο» αλλά η μυθολογία τον ακολουθεί παντού.

Ο συγγραφέας εμπνέεται απ' αυτήν και εμπνέει τους αναγνώστες του.

Αναφερόμενος στη Κύπρο και στο Κυπριακό, στη «παράλογη σύγκρουση που μολύνει τη Μεσόγειο»⁶⁴, διαβάζει Ευριπίδη και αποσπάσματα από τις Βάκχες τις οποίες δανείστηκε από την κυρία Marie Delcourt-Curvers⁶⁵

Κι ας πάγαινα στην Κύπρο,
στο νησί της Αφροδίτης
όπου έρωτες, που μαγεύουν των ανθρώπων
την καρδιά, κατοικούν
Ας πήγαινα στην Αίγυπτο, στη γη που εκατόστομα
βαρβάρου ποταμού ρέματα
την άβροχη καρπίζουν
(πρώτον στάσιμον, στροφή II)⁶⁶

ι κοίμαν ποτέ Κύπρον
νάσον τας Αφροδίτας,
εν α θελξίφρονες νέμονται
θνατοίσιν Ερωτες,
χθόνα θ' αν εκατόστομοι
βαρβάρου ποταμού ροαί
καρπίζουσιν άνομβρον.

Βάκχαι, στ. 402 – 408

Στην Αγιανάπα μαζί με τον Βαγγέλη Λοϊζο, φίλο των ποιητών και προστάτη των Κυπριακών μνημείων, ταξιδευτή, γόη, σύμφωνα με τον χαρακτηρι-

64. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 404.

65. Marie Delcourt (Curvers είναι το επίθετο του συζύγου της, Βέλγου μυθιστοριογράφου, συγγραφέα του *Tempo di Roma*).

Η κ. Delcourt είναι πολύ αξιόλογη, με μεγάλη ακτινοβολία μεταξύ των Ελληνιστών. Σ' αυτήν οφείλονται οι μεταφράσεις του Ευριπίδη στις εκδόσεις *Pléiade*.

66. Η μετάφραση των στίχων 402-408 οφείλεται στους Π. Σπανδωνίδη – Κ. Φριλίγγου.

Στην ενδιαφέρουσα έκδοση του οίκου Gallimard (1962), η οποία αποτελεί μέρος της συλλογής της *Πλειάδος*, οι σημειώσεις, η παρουσίαση του κειμένου και η μετάφραση του πρωτότυπου προσφέρουν το έργο του Ευριπίδη απαλλαγμένο από περιττά σχόλια και παραποιήσεις και αποδεικνύουν, την από την εποχή της μυθολογίας, ελληνική καταγωγή της Κύπρου.

σμό του Μ. Déon, «έναν καλό και πλούσιο άνθρωπο» ο συγγραφέας διαβάξει Σεφέρη.⁶⁷

Παράξενο, το βλέπω εδώ το φώς του ήλιου.

το χρυσό δίχτυ

όπου τα πράγματα σπαρταρούν σαν τα ψάρια

που ένας μεγάλος άγγελος τραβά

μαζί με τα δίχτυα των ψαράδων.

Αγιανάπα Α! στ. 14 – 17.

Με την ευκαιρία της επίσκεψης του Déon στο σπίτι της Ελένης Αλταμούρα, το γένος Γιάννη Μπούκουρη, η οποία γεννήθηκε το 1823, ο Μ. Déon αναφέρεται στη συναρπαστική, για την εποχή, ζωή της, στο γάμο της με το γνωστό ιταλό ζωγράφο Σαβέριο Αλταμούρα, πατέρα των τριών παιδιών της, στη ζωή της μετά την επάνοδό της στην Ελλάδα και στην ίδρυση σχολής ζωγραφικής, μαθήματα της οποίας παρακολουθούσε και η βασίλισσα Αμαλία, και στο τραγικό της θάνατο το 1902.

Η ζωή και η προσωπικότητα αυτής της Ελληνίδας συνιστούν το θέμα του βιβλίου της Αθηνάς Ταρσούλη με τίτλο : *Ελένη Αλταμούρα, η πρώτη Ελληνίδα ζωγράφος μετά το 1821*.

Το βιβλίο *Ελένη Αλταμούρα* της Αθηνάς Ταρσούλη εκδόθηκε το 1934.

Ο Μ. Déon ταξίδευε πολύ και εξακολουθεί να ταξιδεύει με την αδιάλειπτη συντροφιά της συζύγου του.

Σύναψε και συνάπτει φιλίες, άκουγε και ακούει ιστορίες. Ένωθε ευτυχής όταν διάβαζε ποίηση ή μυθιστορήματα που είχαν σχέση με το τόπο στον οποίο κατοικούσε, κρατούσε ένα λογοτεχνικό και ακριβές ημερολόγιο.

Ζούσε το παρόν αλλά και το παρελθόν και πίστευε ότι η ομορφιά δεν ήταν τόσο εύθραυστη όσο πίστευε. «Το αύριο δεν υπάρχει· γιατί το αύριο ξεπροβάλλει από τα όνειρά μας της νύχτας μέσα σε πορφυρές και βιολετιές αυγές, όπως στις γιανωέζικες γκραβούρες».

Για τη Συνάντηση της Πάτμου (1963 – 1965), προτελευταίο κεφάλαιο των Σελίδων για την Ελλάδα, ο Μ. Déon διάβασε την Αποκάλυψη, τελευταίο βιβλίο της Καινής Διαθήκης, το οποίο έγραψε στα ελληνικά ενδεχομένως ο Ευαγγελιστής Ιωάννης.

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο του βιβλίου αυτού αναφέρεται και σ'ένα άλλο μυστη-

67. Μ. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, σ. 409.

ριώδες κείμενο το οποίο βρίσκεται χαραγμένο στο δίσκο της μινωικής Φαιστού και το οποίο ανακαλύφθηκε κάτω από το θυσιαστήριο του ανακτόρου χαραγμένο ενδεχομένως από ιερείς της εποχής. Για το συγκεκριμένο κεφάλαιο και για τα ανά τους αιώνες μυστηριώδη κείμενα χετιτικά ή κρητικά ο Déon συμβουλευτήκε το βιβλίο του Raymond Matton. *La Grèce au cours des siècles*. (Η Κρήτη ανά τους αιώνες), το οποίο εκδόθηκε το 1957 και περιλαμβάνεται στη συλλογή του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών.⁶⁸

Στο Υστερόγραφο, και όχι μόνο, των *Σελίδων για την Ελλάδα* με τίτλο *Πάλι πίσω στις Σπέτσες* και το οποίο γράφτηκε μεταξύ 1987 – 1988 ο Michel Déon αναφέρεται στη πανέμορφη *Ακριβή Φραγκοπούλου*, ηρωίδα του Arthur de Gobineau, την οποία είχε κλέψει από τη Νάξο Βρετανός αξιωματικός.

Τέτοιες ομορφιές αναζητούσε ο Μ. Déon στις περιηγήσεις του ανά την Ελλάδα και δυστυχώς δεν τις έβρισκε μεταξύ του Νεοελληνικού ταλαιπωρημένου, από τους κατακτητές, λαού.⁶⁹

Στην Ελλάδα ο Michel Déon, «αυτός ο άνθρωπος ο οποίος ξέρει πώς να κρατάει τα μυστικά του», «cet home secret»⁶⁹ ζούσε ως στοχαστής συντροφιά με επιστημονικά βιβλία τα οποία φωτίζουν το απώτερο ή απώτατο παρελθόν του ελλαδικού χώρου. Έσκυψε με ενδιαφέρον σε αρχαία ελληνικά κείμενα μεταφρασμένα και σχολιασμένα, επί πλέον σε σύγχρονες δημιουργίες ελλήνων και γάλλων συγγραφέων για να βιώσει καλύτερα τους πόθους και τους καημούς, τα βάσανα του λαού τον οποίον διάλεξε για συντροφιά του επί πολλές δεκαετίες και αναδεικνύουν την ψυχοσύνθεση των απογόνων του Οδυσσέα, των νυμφών και των ηρώων.

Η ζωή στην Ελλάδα, μας λέει ο Déon, «έχει κρατήσει κάτι από τη μαγεία της, αρκεί να απομακρυνθεί κάποιος από τα τουριστικά κέντρα, να διαλέξει την εποχή που του ταιριάζει (ο χειμώνας και η άνοιξη είναι υπέροχοι), να διαλέξει τους φίλους του και προπάντων να φέρει μαζί του μερικά ουσιαστικά βιβλία τα οποία καταλύουν τους αιώνες. Να αποφύγει το kitsch, το κακόγουστο (toc), το

** Ο Gobineau υπηρέτησε ως γάλλος διπλωμάτης στην Αθήνα του 1864. Η νουβέλα με τίτλο : ΑΚΡΙΒΗ ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ είναι μια από τις ωραιότερες του Gobineau, μας βεβαιώνει ο Michel Déon σε γράμμα του με ημερομηνία 23 Απριλίου 2007 και μας πληροφορεί ότι, όταν ο Gobineau διορίστηκε στη Βραζιλία αλληλογραφούσε επί πολλά συναπτά έτη με δύο νέες κοπέλλες της καλής κοινωνίας των Αθηνών ονομαζόμενες Μαρία και Ζωή Δραγούμη. Η αλληλογραφία αυτή δημοσιεύτηκε το 1936 από το βιβλιοπωλείο Kauffmann.

68. M. Déon : *Σελίδες για την Ελλάδα*, 2000, σ. 541.

69. Odile de Bihan : *Le Républicain, Lorrain*, 14 août 1993.

προκατασκευασμένο, τη χυδαία πολυτέλεια των νεόπλουτων, τα μηχανάκια, και τη θλιβερή μοντέρνα αρχιτεκτονική»⁷⁰.

Στην ερώτηση του ιδίου δημοσιογράφου εάν οι θεοί έχουν εγκαταλείψει την Ελλάδα, εάν έχει αυτοκτονήσει ο Απόλλων, ο Déon απαντά : «Ξεχάστε τις παραπάνω ασχήμιες και κρατήστε σιωπή δέκα λεπτών πάνω στην Ακρόπολη, στο Ακρωτήριο του Σουνίου, στη Πάτμο, ατενίζοντας ένα ηλιοβασίλεμα ή μια λαμπρή ανατολή.

Λοιπόν, μα την αλήθεια, οι θεοί υπάρχουν ακόμη και εμείς είμαστε τα παιδιά τους».

Στην Ελλάδα ο Michel Déon άρχισε ή συνέχισε ή τελείωσε 12 βιβλία σε είκοσι δύο χρόνια.

Στις Σελίδες για την Ελλάδα διαφαίνονται η «συγκίνησή» του και η ικανοποίησή του για το ότι είχε βρει ζωντανό μέσα στην καρδιά του 20ου αιώνα έναν λαό τον οποίο θεωρούσε πεθαμένο κάτω από τα ερείπια των αρχαίων ναών του.

BIBLIOGRAPHIE

MICHEL DÉON : *PAGES GRECQUES*, éd. GALLIMARD, 1993.

POL VANDROMME : MICHEL DÉON : *LE NOMADE SÉDENTAIRE* éd. LA TABLE RONDE, 1990.

TIERRY LAURENT ; MICHEL DÉON, *ÉCRIVAIN ENGAGÉ OU DÉSENGAGÉ ?* éd. DES ÉCRIVAINS, 1999.

L'ATELIER DU ROMAN : *REVUE TRIMESTRIELLE* éd. FLAMMARION – BO-RÉAL SEPTEMBRE 2005, PARIS.

EMISSION R. VRINGNY – France Culture 12.5.1993 (*Entretien*).

MICHEL DÉON, *aujourd' hui* : éditions PUPS, 2006.

LAURENCE VIDAL : *Les indignations tranquilles de MICHEL DÉON*, *LE FIGARO*, 19 mai 1993.

G.H. GOURRIER ; *DÉON d' hier et d' aujourd' hui* *L' indépendant* 3 juin 1993.

ODILE LE BIHAN : *MICHEL DÉON : Paysages d' une vie. Le Républicain Lorrain*, 14 août 1993.

70. José Meidinger. *Bonjour Athènes*, p. 51, (Magazine de la francophonie), Été 2006.

BRUNO DE CESSOLE : MICHEL DÉON, *LE FIGARO LITTÉRAIRE*, 21 mai 1993.

GUILLAUME LAGERBE : *Une Sybarite peu orthodoxe*. 9 juillet 1993 *RIVAROL*.

SERGE SANCHEZ : *MICHEL DÉON en liberté*. *Magazine littéraire*, juillet - août 1993.

GINETTE GUITARD – AUVISTE : *MICHEL DÉON : Ce que je crains*, *VALEURS ACTUELLES*, 21 juin 1993.

FRANÇOIS NOURISSIER : *DÉON REVISITÉ*. *LE FIGARO Magazine*, 15 mai 1993.

JEAN – MARIE PLANES : *Comment vivre quand il n' y a plus d' îles*. *Sud – ouest*,
Dimanche 6 juin 1993.